

УДК 821.161.2 “18/19”–3.09 І.Франко: 81’373.23

КОНОТАЦІЇ ПРИЗВИЩ ТА ІМЕН ПЕРСОНАЖІВ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА

Тарас ПАСТУХ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

Автор розглядає прізвиська та імена персонажів як естетичний феномен. Цей феномен формується конотаціями, які письменник свідомо конструює і використовує у власних цілях. Конотації створюють суттєвий художній ефект.

Ключові слова: конотації, прізвисьце, ім’я, проза, естетичний феномен.

Розгляд питання номінації персонажів дає змогу побачити проблему художності прозового твору у двох ракурсах. По-перше, за наявності тих чи інших фактичних даних можна простежити процес трансформації “паспортних” ознак прототипу у художні атрибути героя. Наявність такої метаморфози свідчитиме про ті чи інші естетичні наміри автора, збагнути які допомагає вже сам твір. По-друге, з’ясування етимології та семантики прізвиськ персонажів активізує їхні явні та виявляє їхні приховані значеннєві властивості. Вони у процесі розвитку сюжету можуть іноді набувати статусу істотних оцінювально-емоційних компонентів, а іноді – додаткових експресивних засобів характеротворення. Причому така активізація відбувається часом у досить складний спосіб. Загалом, називання персонажів супроводжується естетичним “навантаженням” у багатьох випадках.

Іван Франко залюбки вводив реальну топографію у свої прозові твори (варто лишень переглянути повість “Для домашнього огнища”), він часто відтворював дійсні події у своїх художніх полотнах (повість “Основи суспільності” була написана на підставі документальних фактів кукузівського процесу). Але у переважній більшості випадків письменник уникав відтворення реальних прізвиськ та імен, давав своїм персонажам інші “паспортні” дані. На це була своя художня логіка. Адже використання дійсних даних “заземлює” художній твір, перетворює його на хроніку, загалом зв’язує уяву автора вимогами чимраз то дальшої реалістичної відповідності. Крім того, творення імен героїв на власний розсуд дає авторові можливість сховати в прізвисьці чи імені героя ту чи іншу прикметну ознаку з певною естетичною метою.

У прозі Івана Франка номінацію героїв зумовлюють два чинники. В одних випадках вони конкретизуються тією чи іншою назвою. Їхні прізвиська та імена не приховують жодного підтекстового значення. Сюди віднесемо й ті випадки, коли семантику назви персонажів можна штучно активізувати й далекими асоціативними манівцями притягнути до якихось експресивних функцій. А в інших –

попри згадану конкретизацію – ім'я героїв ілюструє ту чи іншу рису, яка виявляється значущою у творі. Незначну кількість становлять ті імена та прізвища, які без змін були перенесені у художній твір з реального життя. Розглянемо спочатку цю найменшу групу найменувань.

У спогадах “Мої знайомі жида” Іван Франко згадує крамаря Фавля, який ходив по хатах та скуповував у селян шетину й іншу сировину. В оповіданні “Тава” письменник художньо відтворив його під цим же ім'ям. Але він відкинув негативні конотації прототипа (справжній Фавель був неприємної зовнішності) й заакцентував на його власне торгівельних талантах. Це було необхідно з огляду на розвиток сюжетної лінії: давало поштовх до зображення підприємницької активності головного героя. У названих вище спогадах Франко пише про великого підприємця Лінденбаума, який, імовірно, був виведений в оповіданні “Ріпник”. Але там цей гешефтсман майнув наче принагідно, його прізвище (die Linde + der Baum – липове дерево) ніяк не проростає у смисловій аурі тексту.

Але можна натрапити на інший, вельми цікавий випадок перенесення реального імені в художній текст. Карло Бандрівський вчився разом із Франком у Дрогобицькій гімназії й пізніше у спогадах згадав учителя о.Телесницького, котрий став головним героєм оповідання “Отець-гуморист”. Цей учитель справді у реальному житті мав садистичну натуру: “На годині, в класі, питаючи учеників, він ходив побіч лавок і, коли хто не вмів лекції, бив киями (цей факт автор використав у творі. – Т.П.), які служили до притримування відчинених вікон влітку” [1, с.50]. У тих же спогадах можна довідатися, що жорстоке ставлення до учнів було властиве не лише о.Телесницькому, а й вчителям о.Штерганінові, Мелькові, о.Немиловичеві, Тарчанінові. Останній, до речі, побив сина старшого комісара скарбничої сторожі Новосельського так, що той за тиждень помер. Цей факт І. Франко також увів у твір, але вже замінив прізвище Новосельського на Волянського. Бачимо виразне свідчення моделювання образу героя, творення типу рисами двох представників. На нашу думку, автор вибрав прізвище саме Телесницького через його семантичне відлуння, яке у сюжетному розвитку породжує досить вдалі конотації. Насамперед, прізвище вчителя наштвухує на ті садистичні форми покарання, які той застосовував із усе більшою й більшою майстерністю. Учні власне і повинні були сприймати свого вчителя як Телесницького (в акцентовано тілесній іпостасі), адже вони добре відчували його “науку” на власній шкірі. Окрім того, в релігійній традиції значення *тілесний* протиставлялося значенню *духовний*: “Вы же... исполняете волю тѣлесную и дѣла темная, а слова моего не слушаете”. *Грамота Алексея митрополита*; “Не довольно бо есть едино тѣлесное поштение”. *Пандект Антиох* [5, с.1090–1091]. Відповідно прізвище вчителя виступає у контрасті з його високою духовною місією.

Слід сказати, що у цьому творі Іван Франко обігрує й інші прізвища героїв. Учитель у своїх знущаннях над учнями вдається до глумливого трактування етимології прізвища. Так, караючи Козакевича й чуючи його зойки, він “жартує”: “– Ов, ти, мабуть, не від козаків походиш, а від кози. Козю-козю-козю, бе! Козю-козю-козю, бе!” [6, т.21, с.297]. О. Телесницький, вдаючись до витонченого психічного садизму, вигадує також “дотепні” римовані прислів'я до прізвищ

своїх учнів: “Перший Мороз – хтів би добре сісти, та не мож!.. Другий Корпак – чує, що й у нього щось не так. Третій Скрипук – чує, що задок запук. Четвертий Матківський – і в того фелер таківський. П’ятий Ординський – дістав за свій розум читинський. Шестий Фердмесер – і в нього ist nicht besser. А семий Алерганд – дістав mit starker Hand” [6, т.21, с.298]. Відомо, що правила bon ton’у забороняють кепкування з прізвища людини. Отець Телесницький у своїй “творчості” виступає не лише як людина невихована, а й як брутально-садистична. (Цікавими для дослідження у цьому ракурсі є постаті Франкової прози Яць Коваль – так звали батька письменника – та Кость Дум’як – реальна особа).

Окрему групу становлять ті випадки, коли Іван Франко дещо видозмінював справжні прізвища та імена прототипів, зберігаючи проте саму словотвірну модель. Так, жорстокий учитель гімназії Мелько став Вальком в оповіданні “Schönschreiben”. Прототипом двох Регін – Киселевської та Твардовської була Целіна Зигмунтовська-Журовська. Заміна двох літер дала можливість І. Франкові, за влучним спостереженням Івана Денисюка, створити в обох романах прекрасно конотований образ головної героїні. Регіна – лат. Королева (із відповідними менталітетом та шармом) → Королева мрій і братів Калиновичів, і Євгена Рафаловича*. До речі, І. Денисюк першим звернув увагу на певну значущість прізвищ обох Регін: “Незважаючи на свої “королівські” аспірації, Киселевська стає маріо-неткою в руках свого аристократичного оточення, не виявляє опору йому. Натомість Твардовська врешті-решт знаходить “твердь” духу, аби порвати зі своїм чоловіком-тираном – Стальським і навіть розправитись фізично з ним” [2, с.104].

Тепер перейдемо до тих прізвищ та імен, які І.Франко, на нашу думку, не переносив у твір з реальності, а творив довільно, на власний розсуд, виходячи з їх конотативних можливостей. За часів письменника у Галичині проживало чотири найбільші етнічні групи – українці, поляки, євреї, німці. Відповідно у прозі письменника прізвища та імена героїв здебільшого завдячують своїм етнічним походженням тій чи іншій групі. Вони у більшості випадків і свідчать про національну приналежність героя. А класифікувати їх можна за тими прикметами, ознаками й властивостями, які ці прізвища виявляють. Розглянемо лише ті, які у тексті виконують певну експресивну функцію. Оскільки прізвища більш індивідуалізовані, ніж імена, та відповідно творять сильніші естетичні асоціативні поля, то в основу класифікації покладемо саме їх.

До першого класу віднесемо прізвища-зооніми:

Українські: *Беркут* – великий хижий птах із породи орлів. Прізвище Беркут конотує мужню й сильну вдачу, яку виявляють Захар та Максим (повість “Захар Беркут”). Саме завдяки їхній вдачі була врятована Мирослава від обіймів розлюченої ведмедиці; тухольці, попри різні підступи, зуміли, однак, перемогти значно чисельнішого й військово професійнішого ворога – татар. Не позбавлена певного значення й конотація імен цих двох персонажів. Захар (д. євр. Zækharuā – Божа пам’ять) [4, с.60] – герой повісті Франка притримувався давньої віри у

* Цікаві тлумачення І.Денисюк дав також поміня інших постатей Франкової прози: Євгенові Рафаловичеві, Баранові, Герману Гольдкремерові та Леонові Гаммершлягу.

богів, мав власне місце для справляння культу. І, як виявилось у сюжетному розвитку, язичницькі боги допомогли йому у боротьбі з татарами. Максим (лат. *maximus* – найбільший) [4, с.74] – обдарований значною фізичною та духовною силою, мужністю, чесністю, що й співвідноситься зі знаком свого імені.

Чапля – болотний дикий перелітний птах з великим дзьобом, довгою шиєю і довгими ногами. Протяжність тіла цього птаха у проекції на людське створює дещо комічний ефект. У романі “Перехресні стежки” цей ефект є супровідним до тої трагікомічної ситуації, коли двоє селян (один з них Олекса Чапля) посварилися, потім у сінях суду перепросилися, але за інерцією стали перед трибуналом. Суддя дав кожному по добі арешту. Прізвище другого селянина теж мало жартівливо-глумливу ауру – Митро *Бабій*.

Вовк – хижак родини собачих. Цей звір викликає яскраво виражені асоціації хижості, підступності, незалежності, чужості, загартованості (фразеологізм *стріляний вовк*). Ці риси власне і виявляє Тугар Вовк у повісті “Захар Беркут”. Образно кажучи, він носить вовчу шкуру, його поведінку визначає саме вовчий менталітет.

Гадина – земноводна тварина або плазун, котра має виразно негативні конотації. У повісті “Основи суспільності” Танас та Параска Гадини є промовистими образами-свідченнями здеморалізованого панського двору. Позашлюбні діти графа Торського, нерозвинені розумово, вони вступають у кровозмісні стосунки між собою.

Киценька (прізвисько) – героїня оповідання “Батьківщина” – “брюнетка з розкішним волоссям” та “чорними блискучими очима”. Володіє магією зваби, має незалежну натуру, не оминає нагоди використати чужі гроші й залишається по-своєму вірною коханому Опанасові Моримусі. По-польськи Косіак – приваблива дівчина (у просторіччі).

Єврейські – утворені на підставі мови їдиш: *Шпербер* (*die Schperber*) – Яструб-перепелятник – невеликий хижий птах, який живиться здебільшого іншими дрібнішими птахами і в деяких краях використовується на полюванні. У другій редакції повісті “*Voas constrictor*” Вольф Шпербер займається небезпечним посередництвом у продажу великих партій коней та волів. На ярмарку в Лютовиськах він, використовуючи свої природні здібності (спритність, кмітливість, хитрість), заробив величезні гроші. Але й перебив торгівлю групи посередників з-над російського кордону, за що поплатився життям.

Фледермаус (*die Fledermaus*) – Кажан – творить асоціації нічного існування, нечутності. У німецькій мові вислів *Sie ist ein rechter Flederwisch* означає “вона – легковажна особа”. Наведені асоціації (із додатковим еротичним забарвленням) вдало увиразнюють образ лікаря Фледермауса, який за спиною довірливого пана Зифірина таємно “діагностує” його дружину аж ніяк не лікарським способом (оповідання “Тригация”). Прізвисько самого Зифірина – *Сухобаб* – у підтексті розвитку сюжету також видається значущим. Чи не через сухе, прохолодне ставлення чоловіка Целіна захворює на любовну гарячку й потребує “лікування”.

Туртeltaуб (*die Turteltaube*) – горлиця – дикий голуб, менший за звичайного розміром. Цей птах має своєрідний горловий спів – його образ творить

додаткове тло до постаті Йонаса Туртeltaуба в одному епізоді оповідання “Schönschreiben”. Там малий Йонас, скулившись і тремтячи цілим тілом, щось “лебенить” і очікує на покарання, яке незаслужено призначає вчитель-садист.

Прізвиська рослинного походження:

Українські: *Моримуха* – мухомор – отруйний гриб, через що викликає негативні асоціації. В оповіданні “Батьківщина” надзвичайно добрий Опанас Моримуха* безтямно закохується у героїню із досить вільними поглядами на особисте життя. Через кохання герой продає за півціни батьківський маєток (“батьківщину”), несподівано й назовсім виїздить із рідних місць, кардинально змінює свій життєвий шлях. Любов до Киценьки – надзвичайно сильна й вірна – певним чином вивищує його душу, викликає трагічне співчуття. Та в цілому ця любов виявляється згубною й отруйною для нього, що й підказано, власне, прізвиськом.

Зеленуга – недостиглі вишні, порода зеленуватих слив. Конотації недостиглості, незрілості є характерними для постаті Яця Зелепуги з однойменного оповідання. Цей персонаж є “незрілим” для ведення гешефтів та оборудок, тому й стає жертвою спритного обману Менделя (той купує у Яця три ями кип’ячки за ціну, у сто разів меншу від домовленої).

Польські (носієм цього прізвиська є поляк): *Гіацинт* – квітка з чаруючим ароматом та ніжними відтінками суцвіття. У проекції на людську постать створює певний шарм, асоціації вишуканості та великосвітськості, які оповивають постать графа Гіацинта у романі “Лель і Полель”. Можливі також і певні іронічні конотації, що виникають на тлі бесід графа на балу.

Єврейські: *Гольдбаум* (der Goldbaum) – Золоте дерево. Дерево, що родить золото, гроші – це метафора сім’ї Гольдбаумів з новели “Пирого з черницями”. Конотації дерева у цьому випадку полягають не лише у грошових урожаєх, на які націлена і які так успішно збирає сім’я. Виникає ще одна асоціативна ланка у розвитку подій твору: Хане та Куна успішно виховують свого сина Лейбуна за своїми світоглядними принципами – не далеко відкотиться золоте яблуко від золотої яблуні. Аналогічне навантаження має прізвисько *Діамантенбаум* у романі “Не спитавши броду”.

Прізвиська, що своїм походженням завдячують певним фізичним властивостям людини:

Українські: *Невеличкий* – пролазливий, м’який у поведженні, спритний та хитрий злодій з роману “Петрії і Довбушуки”. Його номінація нагадує прізвисько, яким злодії часто наділяють одне одного, і, як правило, такі прізвиська даються вдало.

Єврейські: *Крум* (krum) – кривий, викривлений, скорчений. Ця зовнішня ознака “кидає тінь” на душевні якості людини. У німецькій мові *krumme Sachen machen* означає “займатися нечистими ділами”, а *krumme Finger haben* – “бути нечистим на руку”. Таким, власне, виявляється Мотьо Крум з роману “Борислав

* Р. Горак та Я. Гнатів, використовуючи архівні дані, виявили реальну особу, з якої був списаний Моримуха. Прототипа звали Юліаном Грушкевичем (див.: Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко. Книга друга. Цілком нормальна школа. – Львів, 2001. – С.144). Це ще раз підтверджує свідому авторську експлуатацію прізвиська персонажа.

сміється”, котрий не доплачував робітникам зарплатню, аби мати достатньо грошей для купівлі нафтової ями.

Баух (der Bauch) – живіт – у романі “Борислав сміється” конотується із поглинанням та накопиченням значної кількості грошей. Саме в Іцика Бауха Сень Басараб та Прийдеволя забирають чималі гроші, необхідні для проведення робітничого страйку. Відбувається експропріація експропріатора (“живіт спустошують”), а сам Іцик Баух вмирає від переляку.

Гарткопф (das Hartkopf) – тверда голова – асоціації впертості, зятягості й недоумкуватості. Мендель Гарткопф з повісті “Voas constrictor” має крутий норов (через що ніхто з підприємців не хоче допомагати йому в лихій пригоді), веде свої діла “по-старосвітськи” (без урахування новоназрілих умов і потреб часу). Та завдяки своїй зятягості він – будучи смертельно хворим – знаходить для себе розумного та кмітливого зятя, який вдало переймає й поліпшує гешефт свого тестя. Тож новий годувальник та голова сім’ї був здобутий саме через упертість Менделя.

Прізвища за професією його носія:

Українські: *Вояк* – цим прізвиськом названий персонаж повісті “Захар Беркут” Митько. Він не має прізвища, бо його заступила назва професії. Митько – старий, бувалий воїн, навхрест перекалічений. Як справжній вояк, він має військове почуття честі й не боїться на копнім майдані свідчити проти боярина-зрадника, за що й накладає життям.

Єврейські: *Гольдмахер* (der Goldmacher) – виготовлювач золота або ж золотий комбінатор. Оповідання “Гершко Гольдмахер” тематично пов’язане з романом “Не спитавши броду”. Тут, в окремому жанровому утворенні, розповідається про злет та падіння злодійського гешефту батька Гави та Вовкуна й подальшу долю його дітей. У згаданому романі автор знову переповідає цю історію, але міняє прізвище Діамантенбаум на Гольдмахер. Таким чином він акцентує на активності у підприємницькій діяльності героя.

Шіндер (der Schinder) – шкуродер, лупій, глитай – асоціації досить промовисті. У новелі “Пироги з черницями” таким було прізвище батька Хане Гольдбаум. Мойша Шіндер був відомим бориславським капіталістом, котрий мав “твердий характер і реальний погляд на світ і людей”. Сама новела, власне, побудована на ситуації, в якій Хане (до неї автор прикладає вислів: “такого батька така й дочка”) виявляє свій жорсткий норов у ставленні до дитини. Кінцевий вчинок матері підпорядкований гешефтській логіці, за якою з сина має вирости бізнесмен-практик без будь-яких емоцій. З морального погляду – шкуродер.

Прізвища, що своїм походженням завдячують предметам зовнішньої дійсності та територіальній приналежності:

Українські: *Гердер* (die Herd) – вогнище, горно. Іван Гердер – напівукраїнець, напівнімець з походження, що вважав себе “русином” (повість “Основи суспільності”). Асоціація пов’язує засіб праці з людиною, що ним послуговується. Коваль Іван Гердер має чіткі позитивні характеристики – працелюбність, совісність, товарицькість. Позитивні конотації постаті коваля характерні для міфологічної свідомості, яка розглядає його як культурного героя. Той здобуває для людей різні предмети культури, вчить їх мисливських засобів та ремесел,

вводить певну соціальну організацію в людський гурт – весільні правила, ритуали та свята тощо [див.: 3, 25]. Показовою є суперечка Гердера з отцем Нестором, якому коваль закидає як священникові брак любові до людей, лицемірство й церковний формалізм. Взагалі, у цьому образі відчувається постать батька письменника – Якова Франка (на згадку виринає белетризований спогад “У кузні”).

Цвях – позашлюбний (із комплексом байстрюка) здеморалізований син графа Торського з повісті “Основи суспільності”. Він пияк, злодій та вбивця свого батька. Графа вбиває завдяки вдалому розрахункові – викликає в нього сильне хвилювання вигаданою історією, і той помирає від серцевого нападу. Негативні конотації цвяха (залізний предмет, що здатний впиватися в тіло) тут таки присутні. Згадаймо Шевченкове: “Неначе цвяшок в мозок вбитий”.

Басараб – Басарабія – більша частина сучасної території Молдови. Для її жителів характерний підвищений емоційний темперамент, який не дає змоги прорахувати наперед розвиток ситуації й відповідно вибрати оптимальну форму поведінки (витискати з ситуації найбільшу користь). Брати Андрусь та Сень у романі “Борислав сміється” якраз і є такими психічноемоційними типами. Не позбавлені експресії також імена цих сміливих та відчайдушних братів: Андрусь (гр. Andreios – мужній, хоробрий) [4, 38], Сень (гр. Arsēn – мужній) [4, 40].

Польські: *Олімпія* – ім’я героїні повісті “Основи суспільності”. Олімпія – Олімп – гора, на якій, за віруванням стародавніх греків, жили боги. Олімпійський – той, що визначається величною врівноваженістю, незворушністю, стриманістю. Графиня Олімпія Торська – жінка незвичайної внутрішньої сили та холодно-кровності, чим нагадує шекспірівську леді Макбет. Властива їй також певна величність натури, пов’язана зі становою приналежністю.

Єврейські: *Парнас* – гірський масив у Греції, який, за старогрецькою міфологією, служив одним з місць перебування Аполлона і муз, переносно – світ поезії, поетична творчість певного спрямування. Мотью Парнас – персонаж роману “Перехресні стежки”, котрий здає приміщення для проведення народного віча. Причому він хоче заробити не лише на аренді будівлі, а й, принагідно (завдяки скупченню великої кількості людей), на продажу кількох бочок підкислого пива. Отож мистецькі конотації прізвища тут виступають у іронічному забарвленні.

Штерн (der Stern) – зірка. Відповідне прізвище в оповіданні “До світла” має міцну алегоричну семантику. Йосько Штерн потрапив у в’язницю через те, що хотів добитися справедливості. Він викрав батьківський заповіт, який приховував від нього опікун-ошуканець. Коли бідолашний хлопець припав до в’язничного вікна із книжкою, розлючений жовнір застрілив його. Тож потяг до знань виявився смертельним для молодого хлопця (універсальна трагічна модель). Назва оповідання та прізвище головного героя певним чином співвідносяться через алегоричний образ світла, що має чіткі позитивні конотації.

Німецькі: *Гаммерштайн* (der Hammerstein) – кам’яна сокира – таке прізвище має командувач австрійської армії, яка успішно придушує польське повстання (оповідання “Герой поневолі”). Прізвище героя нагадує емблему певного військового угруповання, на якій представлена його зброя, але не сучасного, а давні-

шого зразка. Таким чином стверджується певна традиція. Конотації кам'яної сокири як першої військової зброї людини у такому випадку досить виразні.

Шеффель (der Scheffel) – четверик (стара міра зерна). У романі “Борислав сміється” помічник віденського хіміка Ван-Гехта має й відповідне прізвище – з царини вимірювання сипучих тіл.

Прізвища, що походять від властивостей або процесів зовнішньої дійсності:

Українські: *Півторак* – усе мірою у півтора (Словник Б.Грінченка). Фразеологізм *Півтора людського* означає “щось нерозумне”. У читача може виникнути й віддалений, але естетично ефективний асоціативний рух до слова *неборак* – людина, становище або вчинки, дії якої викликають співчуття. У романі “Борислав сміється” Іван Півторак, збираючи гроші на купівлю землі, нерозумно тримає усю суму у касі Германа Гольдкремера. Коли ж він забирає усю готівку, знову ж таки необачно дає себе підпоїти підступному Морткові. Той разом зі спільниками грабує Івана та вбиває. “Небораком” називає загиблого дід Матій.

Староміський – персонаж оповідання “Гава”, який займається виготовленням та продажем чепців. Має інертну, позбавлену практичних рис натуру. Дає наживитися на своїй праці спритному ділкові Гаві й, врешті-решт, потрапляє в економічну залежність від нього. Персонаж – людина старих світоглядних переконань, що певним чином навіюється його прізвищем.

Польські: *Стальський* – жорстокий та вигадливий садист, який уміло знущався над своєю дружиною протягом десяти років (“Перехресні стежки”). Це мучитель “високого” гатунку. Недавня історія із властивою для неї наочністю дає нам подібний приклад асоціативної спрямованості: один з найбільших тиранів ХХ століття Йосиф Джугашвілі обрав собі партійний псевдонім *Сталін*.

Кшивотульський – конотації “слабко припасованого”, “того, що не надається до належного установа”. У романі “Перехресні стежки” граф Кшивотульський мав славу опозиціонера, правдомовного й досить саркастичного. Саме він виступив проти заходів маршалка Брикальського щодо об’єднання “панської” та “хлопської” кас, домігся, зрештою, зриву такого об’єднання. Поведінка Кшивотульського не тільки суперечила належним становим правилам та приписам (граф мав би підтримувати маршалка). Кшивотульський через свої консервативні, патримоніальні погляди також не вписувався у новонасталі соціально-правові принципи, негативно оцінював знесення панщини, не сприймав нових судів та карного порядку. Самовільні судові розправи над селянами свого села призвели до неприємного для графа судового розгляду. Врешті-решт обставини змушують Кшивотульського належно “випростуватися”: він відмовляється від своєї опозиційності на користь маршалка, за що маршалок полагоджує його конфлікт із судом.

Грозицька – педантична, суха, ригористична працівниця поштового бюро з повісті “Маніпулянтка”. Вона алегоричне втілення бюрократизму, властивого канцеляристам, гнівно осуджує будь-які вияви веселоців та жвавості молодих працівниць бюро. Це людина з різкими й бездушними моральними поглядами.

Німецькі: *Шварц* (schwarz) – чорний. Підступний та холоднокровний злочинець з незаперечними аналітичними здібностями. У романі “Перехресні стежки” цей “чорний характер” вдало сплановує та здійснює пограбування із вбивством, ретельно замітає за собою сліди, успішно втікає до Америки із великою сумою украдених грошей.

Прізвиська від психічних особливостей та внутрішніх властивостей людини.

Матій (д.євр. Matithyāh) – Божа людина [4, 76]. Дід Матій у романі “Борислав сміється” має добре та чуйне серце, діє справедливо та щиро у багатьох випадках: виступає в обороні знедоленого та обшахрованого Максима, стає опікуном малої дівчини-сироти Марти, за незначну оплату поселяє у своїй хаті Бенедя Синицю, прагне судового покарання убивць Івана Півторака, виступає проти жорстокої помсти промисловцям, яку задумують брати Басараби. Подібну семантику прізвиська, але вже з іронічним підтекстом, має кредитор з “Перехресних стежок” – *Готтесман* (Gottes – божественний + der Mann – людина).

Бовдур – прізвисько персонажа з повісті “На дні”. Він – людина з низькими розумовими здібностями та позбавлений моральних засад (“більше брав, ніж давав”). Злиденні умови існування змалку, зрештою тривале перебування у в’язниці, привели Бовдура до повної духовної руйнації. Усі свої думки та вчинки він підпорядковує непомірному прагненню наїстися. Це й стає причиною жорстокого вбивства Андрія Темери (іншого в’язня, котрий мав гроші).

Польські: *Страхоцький* – розумово відсталий, “острий” суддя з Гумніськ (“Перехресні стежки”). Мізерні розумові здібності, помножені на прагнення відповідної професійної та станової пошани, породжують компенсаторне прагнення застосувати силу й могутність судової машини до підсудних. Причому до уваги не береться міра їхньої провини, основне для Страхоцького – залякати, змусити боятися і поважати суд (у підтексті – себе самого).

Єврейські: *Цаншмерц* (der Zahnschmerz) – зубний біль. Іцко Цаншмерц (друга редакція повісті “Boa constrictor”) був нещасливим гешефтсманом: невдало спочатку орендував, потім торгував, а згодом малоуспішно добував нафту й віск. Комерційні успіхи Германа Гольдкремера викликали у Іцка величезну заздрість та ненависть, не давали йому спокійно жити, скерували усі його помисли на економічне знищення процвітаючого суперника. Охоплений горячкою конкуренції, Іцко Цаншмерц забуває про всі заходи безпеки у копальні, що стає причиною загибелі Германа Гольдкремера та самого Іцка. Отож “зубний біль” комерційної заздрості призвів до такого трагічного фіналу.

Мимоволі виникає провокативне запитання: наскільки свідомо Іван Франко закладав ту чи іншу семантику в прізвиська та (частково!) в імена героїв? А чи не є така конотативна аура, яка твориться довкола кожного імені, справою випадку, породженням буйної уяви читача? Дати відповідь на таке питання міг би тільки сам Іван Франко. Нас же розглянутий художній матеріал схиляє до думки про навмисне – досить широке – письменницьке кодування прізвиськ та імен (останніх, слід сказати, меншою мірою). Іван Франко свідомо й майстерно впроваджував через поміна героїв свою авторську інтенційність. Таке кодування свідчить про збільшення семантичного насичення слова у прозі, спонукає до активізації читачького сприйняття. Зрештою, проблема навмисності / невід-

ковості стосується психології творчості, а не психології читача, з погляду якого ми здійснили дослідження можливого сприймання та осмислення емоційно наснажених імен у Франковій прозі.

1. *Бандрівський К.* Спогади про Франка-школяра // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
2. *Денисюк І.* Невичерпність атома. – Львів, 2001.
3. Мифы народов мира: В 2 т. – М., 1992. – Т.1.
4. *Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П.* Власні імена людей. – К., 1996.
5. *Срезневский И.И.* Матеріали для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ. – СПб., 1903. – Т.3.
6. *Франко І.* Збір. тв.: У 50 т. – К., 1976–1986.

THE CONNOTATIONS OF SURNAMES AND NAMES OF PERSONAGES IN FRANKO'S PROSE

Taras PASTUKH

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
Universytetska st., 1, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The author considers surnames and names of personages as aesthetic phenomenon. This phenomenon is formed by the connotations, which the writer consciously constructs and uses in his aims. The connotations give important artistic effect.

Key words: connotations, surnames, names, prose, aesthetic phenomenon.

Стаття надійшла до редколегії 23.04.2004

Прийнята до друку 20.05.2004